Hvorfor rejste Rask til Kaukasus og Indien?

Af MARIE BJERRUM

I sin afhandling *Rasmus Rask og Sverige 1812–1818*[1] har Louis Hjelmslev gjort rede for nogle af de mange ikke umiddelbart forståelige omstændigheder ved Rasks store rejse 1816–23. Hjælpemidlet var nogle nyfundne breve fra Rask til hans svenske ven Afzelius, hvoraf det fremgår, at Rask påbegyndte rejsen, fordi Afzelius inviterede ham til at komme til Stockholm. Rask kunde dér bo hos Afzelius og mod betaling give interesserede undervisning i islandsk. Rask var på det tidspunkt på grund af sit videnskabelige arbejde udelukkende interesseret i nogenlunde ordentlige økonomiske forhold, som kunde give ham tid og ro. Dem kunde han ikke få i København og rejste derfor til Sverige, hvor han slog sig ned i 15 måneder og oplevede sit livs lyseste og lykkeligste tid. Inden afrejsen til Sverige var Rask i sommeren 1816 på Fyn og besøgte da Johan von Bülow, som iflg. Hjelmslevs mening[2] har lovet ham hjælp til at gennemføre planen om at rejse til Sverige »*under forudsætning af*«, at rejsen engang ad åre kunde gå videre til Kaukasus. Denne forudsætning skulde Rask iflg. Hjelmslev være gået ind på for foreløbig at kunne få sit Sveriges-ønske opfyldt. Da der i 1817 i Sverige var tale om at give Rask en fast ansættelse som bibliotekar ved det kgl. bibliotek i Stockholm eller som professor i Uppsala, og da der i 1818 var tale om at ansætte ham som »islandsk litteratør« i Sverige, var Rask meget interesseret, men afslog tilbuddene på grund af breve fra København (især fra hans lærer og velynder P. E. Müller) om at han vilde være landsforræder, hvis han for bestandig slog sig ned i Sverige. Sit syn på forskellen mellem Stockholm og København giver Rask udtryk for iflg. ord i brev[3] til P. E. Müller af 29.5.1817: »Her er ingen som skolemestererer mig, her agter man mine Kundskaber og vilde inderlig gjerne beholde mig som jeg er *uden videre Rejse*«[4]. P. E. Müller skaffede i stedet Rask en større kgl. understøttelse til at rejse videre for. Hermed var Rask iflg. Hjelmslev bundet til at rejse videre, og da han efter over et års ophold i Petersborg som en sidste mulighed skrev hjem og foreslog P. E. Müller opgivelse af rejsen, fik han afslag.

Det er altså efter dette Hjelmslevs mening, at det var Rasks velyndere, Bülow og P. E. Müller, som tvang ham til at tage på den store

Danske Studier 1957 (september)

rejse 1816–23, mens Rasks eget ønske hele tiden var et fast opholdssted med rimelige levevilkår og mulighed for udfoldelse af fri videnskabelig virksomhed.

I *Danske Studier 1933* (p. 17–22) giver Holger P:n Dyggve en meddelelse *(Finn Magnusen og Rasks store Rejse)*, som støtter Hjelmslevs antagelse. Dyggve citerer et brev fra Finn Magnussen til den finske sprogforsker A. J. Sjögren, hvori Finn Magnussen skriver, at han »*indirecte*« var årsag til, at Rask rejste (over Sverige og Rusland) til Asien, idet han i sin indledning[5] til forelæsningerne over den ældre Edda havde udtrykt ønsket om at få undersøgt Asernes eller Osseternes sprog, historie osv. nærmere, fordi dette folk måtte antages at være vore skandinaviske forfædres stamfædre. »Dette gav . . . *Bülow* den Idee, at opfordre *Rask* til at foretage en saadan Reise, hvilken han og strax virkelig tiltraadte.«

Efter dette skulde det altså være Bülow, der vilde sende Rask ud på rejse i 1816, efter at have læst Finn Magnussens trykte indledning.

En minutiøs gennemgang af breve til og fra Rask fra tidsrummet omkring rejsens begyndelse og fra rejsens første år synes i visse detaljer at måtte modificere Hjelmslevs opfattelse, for så vidt angår rejsen indtil efteråret 1818. Denne gennemgang viser desuden, at det af Dyggve citerede brev fra Finn Magnussen til Sjögren ikke rummer hele sandheden om, hvorfor Rask rejste i 1816.

I sit prisskrift *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse* (afsluttet 1814 under Rasks ophold på Island) var Rask endt med at udlede islandsk af græsk (som repræsentant for det gamle trakiske sprog, der efter hans mening måtte være grundsproget for græsk og latin), men han antyder, at der i Østeuropa og Asien kan findes sprog, som ligger endnu nærmere ved det grundsprog, ud fra hvilket man vilde kunne forklare alle de indoeuropæiske sprog i Europa. Dette i forbindelse med, at det var den almindelige opfattelse på Rasks tid (en opfattelse, som også Rask delte, og som til syvende og sidst stammede fra Snorres fortale til Heimskringla), at Aserne, skandinavernes forfædre, stammede fra egnene omkring Don og Kaukasus ved Sortehavet, kunde på naturlig måde forklare et ønske fra Rasks side om at studere de kaukasiske sprog. At han virkelig har næret et sådant ønske synes at fremgå af et brev til L. Hammarsköld af 12.2.1816[6];

efter at Rask i dette brev har takket for efterretninger fra Rusland og bedt Hammarsköld sende de russiske grammatikker, han har omtalt i sit foregående brev til Rask, skriver han:

De slaviske Sprog ere mig ikke saa ganske fremmede; i Island havde jeg min Russiske Apparat med; og i min Afhandling om det gamle nordiske Sprogs Oprindelse tror jeg at have bevist, ved en temmelig fuldstændig grammatikalsk Sammenligning at de slav. höre til samme Hovedklasse som de gotiske Sprog. Naar Du taler med hans Majestæt Kejser Alexander; saa kunde Du nok sige ham at jeg kunde have Lyst til at foretage en lille Rejse til Kaukasus for at undersøge de der boende Natsioners Sprog grammatikalsk og overtyde mig og Verden om ikke det har sin Rigtighed hvad jeg meget formoder at alle den kaukasiske Menneskeraces Sprog ere af ên stor Familie, og bestemme de slaviske Sprogs Plads i dette store Stamtræ, deres sande Oprindelse og Slægtskab med andre Sprog &. c. Ti den svensknorske Regjering har vel ikke Lyst til at bekoste en saadan Tur? Den kunde dog vel ellers ikke blive saa forskrækkelig kostbar for en enkelt Person. Alvorligt talt! vilde jeg hvis jeg havde Penge meget gjerne foretage en saadan Tur, ja jeg kunde snart faa Sind til at foretage den uden Penge *à la Arent*[1], dersom ikke Nytten gik forloren derved; jeg tror nu at besidde de behörige Forkundskaber og Erfaringer og er vant til at taale Ubekvemmeligheder paa Rejser... Prof. Finn Magnusen... holder Forelæsninger over Edda og har begyndt med Hávamál [hertil som marginalnote: »*Indledningen til Prof. Magnusens Forel.* er trykt nylig i *Athene*«. – Længere henne i brevet, som ifølge Rasks egne ord i det er afsendt langt senere, end det er begyndt, skriver Rask:] Min Rejsebeskrivelse [fra Island] kommer vel sent eller aldrig; ti dels var mit Formaal især Sproget, dels har man meget tungt ved at faa Forlægger til nogen Ting her nu, dels endelig har jeg ikke synderlig Fritid til sligt; da jeg, skjönt jeg under mit Ophold i Island, blev förste (ɔ: överste) Underbibliotekar, dog kun har en meget ringe Lönning. Dette gjör og at jeg endnu gjerne gad rejst en lille Tur; især i den Hensigt at bestyrke min Hovedidê om Sprogenes Sammenhæng nemlig at hver af de 6 *Racer* har sit eget Hovedsprog, som en Grundforskjellig fra de andres. Dette er en ganske interessant Ting til at oplyse det menneskelige Kjöns Oprindelse, saavel som de enkelte Folkeslags Slægtskab og Vandringer. Hvorgjerne vilde jeg ikke, om det og skulde forkorte mit Liv nogle Aar, besöge Asernes gamle Stamsæde. Endnu har aldrig Tartariet eller det sydlige Rusland været berejst af nogen, som har forstaaet det gamle nordiske eller Islandske Sprog, hvilket sandelig er et meget vanskeligt Studium.

Rask har altså i februar 1816 et ønske om at fortsætte prisskriftets sprogsammenligning ved også at inddrage kaukasiske sprog, og han har lyst til selv at rejse ud for at undersøge dem, fordi hans forhold hjemme var så dårlige; det eneste han manglede var penge til at rejse for. Hvis Bülow efter at have læst Finn Magnussens indledning til forelæsningerne over Edda har opfordret Rask til at foretage denne rejse, har han i hvert fald ikke tilbudt ham tilstrækkelig pekuniær understøttelse

til den, for så var Rask rejst. Idéen om at rejse til Kaukasus må være Rasks egen; han kan have fået den bestyrket ved Finn Magnussens undersøgelser over Edda[8], og Finn Magnussens indflydelse hos både Rasks og hans egen velynder Bülow kan have gjort Bülow mere ivrig efter at understøtte Rasks rejse, men der kan ikke på det tidspunkt være tale om, at det er Bülow, der sender Rask til Kaukasus, hvad man kunde få indtrykket af ud fra det af Dyggve citerede brev fra Finn Magnussen.

Noget helt andet er, at Rasks ønske om at rejse til Kaukasus og studere de kaukasiske sprog ikke var hans højeste ønske. Straks da han kom hjem fra Island i efteråret 1815, indgav han en beretning om Islandsrejsen til Den kgl. Direction for Universitetet og de lærde Skoler, hvori han til slut anmodede om en ansættelse ved universitetet. Rasks højeste ønske var nemlig en universitetsansættelse, som gav ham økonomisk mulighed for i fred og ro at arbejde med sine egne planer. Han fik ikke noget svar på sin anmodning og måtte nøjes med sin bibliotekarstilling, som ikke gav nogen særlig høj løn. Ved siden af arbejdede han så med at få trykt sine værker, deriblandt prisskriftet, den angelsaksiske grammatik, den svenske grammatik, den islandske læsebog og den islandske rejsebeskrivelse, men heller ikke det vilde lykkes[9]. Hvis han i København havde haft den nødvendige litteratur til studiet af de kaukasiske sprog, vilde han ikke have næret noget ønske om at rejse, men det havde han ikke; en rejse til Kaukasus med fortsættelse af prisskriftet for øje har da forekommet ham som det bedst mulige i hans situation, men den manglede han penge til at foretage.

Først Afzelius' tilbud i april 1816 om at komme til Stockholm og mod betaling undervise i islandsk åbnede en mulighed for Rask til noget bedre, end det han kunde få i København. At han omtrent samtidig havde fået tilbud fra Bülow om understøttelse til rejsen til Kaukasus fremgår af den ansøgning[10] om orlov fra bibliotekarembedet, som han 9.7.1816 indsendte til Directionen for Univ. og de lærde Skoler. I denne ansøgning anmoder Rask om orlov i et par år eller tre for at kunne benytte de to tilbud, men det fremgår af ansøgningens slutning, som er en forespørgsel om, hvorvidt han kan vente nogen ansættelse i København, at han valgte det at rejse som den bedste *realisable* mulighed, ikke som den bedste *tænkelige* mulighed. Med hensyn til Bülows understøttelse til rejsen har Rask først juni–juli 1816 fået en bestemt

afgørelse, hvilket fremgår af et brev til Afzelius af 9.7.1816, hvor Rask desuden skriver, at rejsen »ad Aare« vil »gaa videre til Petersborg og derfra til Don og Kavkasus om mueligt«; i udtrykket »om mueligt« gemmer sig sikkert stadigvæk økonomiske bekymringer, for af omtalen af understøttelsen fra Bülow i dette brev fremgår, at Bülow har »lovet« Rask »nogen Understöttelse« til rejsen; han har altså ikke tilbudt ham rent ud at *betale* rejsen.

Det trak ud med Rasks afrejse, fordi han måtte vente i månedsvis på svar på sin ansøgning om orlov fra biblioteket. Iflg. Rasks eget udsagn i et brev til Bjarni Thorsteinsson af 3.4.1817 havde der i anledning af denne ansøgning gået rygter om, at han skulde være professor; at også P. E. Müller har regnet med en universitetsansættelse til ham fremgår af hans brev til Rask af 28.12.1816, hvor han skriver, at Rask kan være forsikret om, at hans »Værd paaskiønnes« i København, og at det kun er »den Langsomhed, hvormed alt til Undervisningsvæsnet henhørende bliver drevet, der har forhalet Deres Ansættelse ved Universitetet«. Det er derfor ikke mærkeligt, at Rask ventede så trofast på Universitetsdirectionens reaktion på hans ansøgning; men svaret[11] af 12.10.1816 indeholdt overhovedet ingenting i retning af en besvarelse af Rasks forespørgsel om ansættelse i København; havde han fået et gunstigt svar på den, var han uden tvivl blevet hjemme; nu måtte han rejse, og dertil bevilgede Universitetsdirectionen ham i meddelelsen af 12.10.1816 en understøttelse på 200 rbdr årligt i to år (ialt 200 specier). Straks derefter har Rask henvendt sig til Bülow om den lovede rejseunderstøttelse, og han fik i en skrivelse[12] af 19.10.1816 fra Bülow løfte om 2000 rbdr »til Hielp for at bestride Reise-Omkostninger til en videnskabelig Reise til Asien, som . . . Rask . . . agter at anstille i Aarene 1817 og 1818«, hvoraf første fjerdedel skulde falde 11.6.1817. Bülows understøttelse var altså ikke ment som hjælp til gennemførelse af Sverigesopholdet *under forudsætning af,* at Rask senere fortsatte rejsen til Kaukasus; den var ment som understøttelse til den Kaukasusrejse, som Rask selv ønskede at foretage, fordi han ikke kunde få ordentlige arbejdsvilkår hjemme, og som Afzelius' tilbud gjorde det muligt for ham at påbegynde; man kan derfor ikke sige, at Rask gik ind på at rejse til Kaukasus »for foreløbig at kunne få sit Sveriges-önske opfyldt«[13].

For så vidt som Rask ikke i København fik, hvad han ønskede sig, kan man sige, at han blev tvunget ud på sin store rejse, men det kan

ingen enkeltperson gøres ansvarlig for. I Universitetsdirectionens forestilling[14] til Kongen 28.9.1816 i anledning af Rasks ansøgning omtales denne som en ansøgning om rejseunderstøttelse (den var jo i virkeligheden en ansøgning om orlov fra biblioteket, afsluttet med en forespørgsel om en eventuel universitetsansættelse), og sagen fremstilles sådan, at det er Bülow, der har opfordret Rask til en rejse »til de danske Forfædres gamle Stammeland ved Don og Caucasus« og dertil lovet ham en understøttelse på 2000 rbdr, »hvilken, saa roesværdig den endog ellers er, dog ikke staaer i et passende Forhold til Omkostningerne paa en saa lang og høistbesværlig Reise«; denne opfordring siges Rask i forestillingen at have fået »endnu förend han har kunnet lægge for Dagen Frugterne af denne Reise [ɔ: Islandsrejsen], hvis Interesse for det lærde Publicum ikke kan omtvivles«. De nærmere omstændigheder ved Directionens behandling af Rasks ansøgning kendes ikke, men det kunde af denne forestilling se ud, som om Directionen har været utilfreds med, at Rask ikke havde offentliggjort noget fra Islandsrejsen, og derfor ikke har ment at kunne give ham en ansættelse, idet den dog samtidig har haft en fornemmelse af at burde give ham en opmuntring; for 200 rbdr årlig var et meget lille bidrag, når Bülows 1000 rdbr årligt i 2 år ansås for ikke at stå i et passende forhold til rejseomkostningerne. Rasks eget syn på Directionens behandling af ham fremgår med stor tydelighed af brevet til P. E. Müller af 29.5.1817, hvor Rask omtaler Directionens undladelse af at svare på hans forespørgsler om ansættelse i København og slutter med følgende harmfulde bemærkning: »jeg indsaa ogsaa nok at hvad den i det höjeste havde villet gjöre, skulde blevet en Ubetydelighed, som jeg maatte være næsten ligegyldig ved, og som ikke skulde sat mig i Stand til at leve selv, end sige med Familie . . . men som alligevel skulde lænkebundet mig for evig. Nu derimod mener jeg, at det er klart jeg har *Ret* til at forhverve mit Ophold paa lovlig Maade ligesom alle andre Mennesker, og at gjöre Gavn hvor jeg *kan*«. Rask har frygtet for, at man vilde spise ham af med en tom titel, som vilde have bundet ham, men som ikke havde givet ham, hvad han trængte til, en bedre økonomi og mere tid til sit videnskabelige arbejde; det fremgår tydeligt af et brev til Bjarni Thorsteinsson af 3.4.1817, hvor han skriver, at han er lige så godt kørende nu uden som med en »Lectors titil«.

Straks efter at Rask var kommet til Stockholm, tog han fat på at udgive Snorres Edda, som Afzelius skaffede ham forlægger til, og ikke

blot den, men også Sæmunds Edda gik han i gang med at forberede en udgave af, idet denne udgave dog skulde komme under Afzelius' navn, selv om det var Rask der gjorde arbejdet med den. Af et brev fra Afzelius til Rasmus Nyerup af 21.4.1817[15] fremgår, at det var Afzelius' formål med at kalde Rask til Stockholm at få hjælp af ham til disse to teksters udgivelse; Afzelius skriver til Nyerup:

Jag är viss att Professoren med alla Vänner af Nordfolkenes Litteratur gläder sig att inom några månader se båda Eddorne i vackra Typer och utan egennytta utkomma. Detta arbete var ändamålet med min hitbjudning til Rask, utan hvars biträde äfven våra redige afskrifter af Eddiska Sångerne blifvit fulla af fel af mig utgifne. Nu får verlden en ren, fast utan långa anmärkninger, felfri Text. Rask får för egen del utgifva den prosaiska Eddan och Skalda, hvartill han med goda fick Forläggare, sedan jag garanterat Forläggaren mot all förlust inom en viss tid. Ifrån den stund Forsynen satte mig i Tillstånd erbjuda Rask mitt hus for detta vigtiga arbetes fulländning skull och att kunna uppoffra kostnaden till et Forlag, som Bokhandlare ej förstå värdet af och derföre refusera, var detta beslut taget. Jag har beslutat att i Texten [til Sæmunds Edda] följa våra MS[n], att, om en gång den Köpenhamnska utkommer, man må ega tillfälle att se alla Läsarter; Rask, som läser de tvenne sista korrecturen ensam, tillsätter då Varianter af sina samlingar. Skulle Forsynen under de farliga resorne som förestå beröfva oss denna hoppfulle verksamme Man, är ju väl, att dette arbete blifvit fulländadt?

Det synes af dette brev at fremgå, at Afzelius ikke i sit tilbud til Rask april 1816 om at komme til Stockholm har nævnt sin plan med Eddaudgaverne da han i så fald måtte være gået ud fra, at Nyerup kendte den, og Rasks svar af 18.4.1816 på Afzelius' tilbud tyder da heller ikke på noget sådant. Endvidere fremgår det af slutningen af det her citerede, at det var Rasks mening at rejse videre, hvad Rask da også selv havde skrevet i et brev[16] til sin kommissionær i København, Asmus Larsen, allerede 21.3.1817; Rask kan ganske vist på dette sidste tidspunkt have modtaget enkelte misfornøjede breve fra København i anledning af Eddaudgaverne, men den store storm satte først ind efter hans avertering af Eddaudgaverne i Statstidende 21.3.1817, og han kan i hvert fald endnu ikke have modtaget beskyldninger for at være landsforræder, hvis han blev i Sverige.

Der er imidlertid også en anden ting, som tyder på, at det fra begyndelsen af Stockholmsopholdet var Rasks mening at rejse videre (han skrev for øvrigt selv til P. E. Müller 13.12.1816, at han om et års tid vilde være dybt inde i Rusland). Det er, at han til stadighed forberedte sig til at kunne fortsætte prisskriftets sprogrække østpå, ved

siden af at han passede sine udgaver. Det var iflg. Rasks dagbog især persisk og arabisk, han læste; disse sprog var ganske vist ikke nødvendige for at rejse til Kaukasus, men at han studerede dem viser, at han tænkte på prisskriftets fortsættelse, hvortil rejsen skulde bidrage; og at han også tænkte på selve rejsen, fremgår af, at han studerede finsk og russisk ret ivrigt (russisk læste han lige fra begyndelsen af Sverigesopholdet).

Rask opholdt sig i Sverige fra november 1816 til februar 1818, altså ca. 15 måneder; man kunde opfatte dette lange ophold som udtryk for uvilje fra Rasks side mod at fortsætte rejsen til Kaukasus, men det kan forklares fyldestgørende ud fra følgende to ydre omstændigheder. For det første skulde Rask have sine påbegyndte udgivelsesarbejder så vidt færdige, inden han forlod Sverige, at hans venner i Stockholm kunde påtage sig resten af arbejdet med korrekturlæsning o. lign. Det drejede sig, foruden om de to Eddaer, om hans angelsaksiske grammatik, som han nåede at få at se i færdigtrykt tilstand, samt om en omarbejdelse på svensk af den islandske grammatik og om hans islandske læsebog, og hverken Eddaerne eller de to sidstnævnte blev færdigtrykte inden hans afrejse; for det andet havde han ikke penge til at rejse videre for. Første rate (på 500 rbdr) af Bülows understøttelse fik han ikke før i november 1817, og de 200 rbdr, som han ved sin afrejse fra København okt. 1816 havde fået udbetalt som første rate af den af Universitetsdirectionen bevilgede understøttelse, skulde ikke række langt. Han kunde altså faktisk af økonomiske grunde først have fortsat rejsen fra Stockholm efter nov. 1817, og på det tidspunkt kunde han ikke forlade sine udgivelsesarbejder.

Mens Rask var i Sverige, var hans prisskrift blevet trykt i København med kgl. understøttelse; Rask ønskede derfor, at prisskriftet skulde dediceres Kongen som et taknemmelighedsbevis, men skriver udtrykkelig i et brev til Nyerup (af 20.11.1817), at han ønsker det opfattet som taknemmelighedsbevis for, hvad han *har* fået, »ikke som nogen Pengespekulatsion, da jeg ligesaalidt vil tigge af Kongen som af nogen anden saalænge jeg har Hænder og Hoved i min Magt. Havde vedkommende villet unde mig noget Mærke paa Tilfredshed, eller mere at rejse for, da havde de Lejlighed nok af min Ansögning, og kunde vel ogsaa begribe at 100 Spes. ikke vilde være aldeles tilstrækkeligt«. Ikke desto mindre fik P. E. Müller ved afleveringen af dedikationseksemplaret af prisskriftet til Kongen udvirket en ny understøttelse til

Rask til rejsen, hvorom Rask fik meddelelse jan. 1818 samtidig med meddelelse om, at han var udnævnt til titulær professor, og umiddelbart efter at han i februar 1818 havde fået professorbestallingen og den første rate af rejsestipendiet, forlod han Stockholm overladende sine arbejder til vennernes omsorg.

Den bitre tone i det citerede brev til Nyerup kræver en forklaring, for så bitter kunde Rask vel ikke stadigvæk være over ikke at have fået sit højeste ønske om en fast stilling opfyldt i København for over et år siden. Sagen var, at han havde fået sin bitterhed mod fædrelandets formående mænd holdt ved lige og endog i høj grad forstærket i løbet af dette år.

Da det i begyndelsen af 1817 rygtedes til København, at Rask var ved at udgive Eddaerne i Stockholm, rejste der sig megen vrede og forargelse imod ham. For virkelig at kunne forstå baggrunden for denne vrede må man erindre sig den bitterhed, der på den tid endnu var i Danmark mod Sverige i anledning af, at Danmark havde måttet afstå Norge til Sverige i 1814; for danskerne var Sverige en nation, som det frem for alt gjaldt om ikke at hjælpe på nogen måde og da slet ikke på punkter, hvor Sverige mentes at være Danmark underlegen, som fx. med hensyn til udgivelse af islandske håndskrifter, hvortil den arnamagnæanske kommission i København på det nærmeste troede sig enemægtig. Rasks islandske venner i København holdt med Rask i spørgsmålet om hans ret til at udgive Eddaerne i Sverige, men hans danske venner og velyndere (især P. E. Müller) dadlede ham for, at han lod svenskerne drage nytte af sine islandske kundskaber. Rask forsvarede sig hårdnakket i sine breve med, at der ikke af den arnamagnæanske kommission blev gjort noget ved de islandske håndskrifter, og med, at han i København aldrig havde mødt nogen interesse for sine planlagte arbejder, hvorfor han mente sig i sin ret til at benytte sin viden, hvor man interesserede sig for den.

Dette med Eddaerne fik endda være, selv om man i København anså det for meget uheldigt; stormen lagde sig efterhånden. Men der var et andet punkt, som blev kædet sammen med spørgsmålet om Eddaudgaverne, og med hensyn til hvilket Rask blev behandlet ganske uretfærdigt. Rask skrev 21.3.1817 i et brev til P. E. Müller om den store interesse for islandsk, han havde mødt i Sverige, hvor man kun manglede en duelig islænder til at lede arbejdet for at give svenskerne forrangen for danskerne med hensyn til »Oldgranskningen«. Det faldt

P. E. Müller for brystet. I sit svar af 6.5.1817 på Rasks brev hidsede han sig i sin bekymring over Rasks bemærkning vældigt op:

De skriver om den Interesse for det Islandske, De har fundet i Sverrig, og mener, at naar en Islænder stod i Spidsen for de Svenskes Bestræbelser i dette Fag, vilde disse snart overgaae de Danskes. Ikke skulde jeg tro, at De ved denne Islænder mente Dem selv. Det er naturligt, at De ved et Ophold i Stokholm holder Forelæsninger, og meddeler de svenske Lærde af Deres Kundskaber, men kunde De bestemme sig til at blive i Sverrig, vilde jeg ansee Dem for at være blottet for al Fædrelandskierlighed, ja endog at have overtraadt Deres Pligter mod Deres Medborgere, at være bleven, saavidt det stod til Dem, en Forræder af Fædrelandets Sag. For mig har en af Hovedgrundene til at sysselsætte mig i senere Aar med den islandske Literatur, været den, at jeg i den Literaturgreen erkiendte noget eiendommeligt for os, noget hvori de Danskes Bestræbelser overgik de andre Nationers, og jeg vilde bidrage min Skiærv til vor Nationalhæder. De vil maaskee sige mig, at Fædrelandet intet har gjort for Dem. Jeg negter ikke at Vedkommende burde have giort mere for Dem, men jeg spørger: hvorledes er Bondens Søn fra Fyen kommen til at holde Forelæsninger i Stokholm, at gjøre sit Navn bekiendt i den lærde Verden? Var det ikke, fordi Fædrelandets Mænd understøttede Dem i Deres hielpeløse Barndom og Ungdom, fordi Fædrelandets Indretninger skaffede Dem Bistand til at fortsætte Deres Studeringer, fordi Fædrelandets Konge lod Dem reise til Island? Enhver af os kan saaledes siges at skylde Fædrelandet alt. Endog Den, hvis Fader var kommet ind fra fremmed Land med stor Rigdom, skyldte Fædrelandet sin Dannelse, hvor meget mere da vi andre. Den som nu anvender de Kundskaber, Fædrelandet har sat ham i Stand til at forhverve, til at fordunkle Fædrelandets Hæder, anseer jeg for at være sit Lands Forræder.

Foranlediget af Rasks uskyldige bemærkning om en islænder som leder af forskningen af de gamle skrifter i Sverige har P. E. Müller her fået lejlighed til at repetere hovedindholdet af sin artikel Om Fædrelandskierligheds moralske Værd (Skandinavisk Museum I, 1800), og Rasks bemærkning *var* uskyldig, fordi han *ikke* tænkte på sig selv som den pågældende islænder. Det fremgår nemlig af et brev af 10.2.1817[17] fra Rask til hans islandske ven i København, Bjarni Thorsteinsson, at man i Sverige nok har foreslået at Rask skal blive der som islandsk »litteratör« eller vende tilbage dertil efter rejsen, men at Rask i stedet vil foreslå en anden islandsk ven, Árni Helgason, som var præst i Reykjavik, til stillingen. Rask pålægger Bjarni Thorsteinsson tavshedspligt angående det meddelte, og at dømme efter forholdet mellem ham og Rask er der ingen grund til at tro, at han ikke har rettet sig efter Rasks ønske om at det skulde være en hemmelighed. Hvis P. E. Müllers anklage bygger på andet end Rasks ovenfor nævnte

bemærkning, må det være løse rygter fra Sverige, alene af den grund at Thorsteinssons viden gik ud på, at Rask ikke *selv* vilde have stillingen. I et senere brev (af 3.4.1817[18]) skriver Rask til Thorsteinsson, at han endelig ikke må røbe Rasks plan med Helgason over for nogen, heller ikke over for Helgason selv, da Rask vilde have svært ved at tilgive den, der kom til at ødelægge denne plan for ham, så meget som han selv har opofret for den; kun hvis skæbnen eller Árni Helgason selv bevirkede, at planen ikke kunde udføres, vilde Rask kunne affinde sig med det.

Hvad kan der ligge bag ved Rasks bemærkning om, at han selv har opofret meget for planen med Helgason? Da han 10.2.1817 første gang omtaler den for Thorsteinsson, havde han sagt nej til selv at modtage stillingen, og da kan han iflg. de bevarede breve endnu ikke have fået hårde ord fra Danmark om sine Eddaudgaver og heller ikke kritik af et eventuelt ønske hos ham om at blive i Sverige. Inden han skrev brevet af 3.4.1817 om sin opofrelse for planen, havde han imidlertid af islandske venner i København fået kendskab til den vrede stemning imod ham dér. Den eneste mulige forklaring på hans ord om at han har opofret meget synes da at være, at han ved at få efterretningerne fra København er blevet meget stærkt fristet til selv at modtage det svenske tilbud og for bestandig slå sig ned i Sverige, men at han til trods derfor standhaftigt har holdt fast ved sin første beslutning. Men hvordan det end forholder sig hermed: P. E. Müllers ovenfor citerede brev af 6.5.1817 er på denne baggrund ikke mindre uretfærdigt.

Rask svarer på P. E. Müllers beskyldning i et brev af 29.5.1817. Foruden at man i Sverige havde villet give Rask den stilling, som han i stedet foreslog Árni Helgason til, havde man stillet ham to andre forslag, et om at blive bibliotekar ved Kungliga Biblioteket i Stockholm, et andet om at blive professor ved universitetet i Uppsala. Rask tror, at det er rygterne herom P. E. Müller har hørt, og skriver i sit forsvarsbrev af 29.5.1817, at han med flid har undveget, at det skulde komme til noget tilbud i anledning af disse to forslag.

Naar man gav mig at forstaa at eftersom jeg nu var saa fast i min Rejseplan, haabede man at se mig paa Tilbagerejsen, har jeg, hvorvel det næsten syntes overflödigt ytret at jeg mueligvis lagde Vejen igjennem Tyskland, for ingen at bedrage. Jeg tænkte virkelig först paa at dölge min Mening rent, og lade Tilbudet ske, for at benytte mig af det i Khavn, men der forekom mig snart uædelt. Jeg kan saaledes ikke tilegne mig Titelen af Fædrenelandets Forræder

endnu i denne Henseende, men om det er et Forræderi og tjener til at fordunkle Danmarks Ære hvad en dansk Mand udgiver i et fremmed Land, saa er min Synd stor og ganske svar, og torde muelig blive endnu större... Det er sandt at Fædrenelandet har *tildels* sat mig istand til at erhverve mine Kundskaber; men det er ogsaa sant at det har *aldrig* brudt sig om at benytte dem.

[Rask opregner derefter de skuffelser han har haft med sine ansøgninger til Universitetsdirectionen, som aldrig svarede ham på dem, hvorfor han mener han har ret til at forhverve sit ophold på lovlig måde ligesom alle andre mennesker og gøre gavn, hvor han kan. Når han i København talte om sine planer, fik han afvisende indvendinger.]

Her er ingen som skolemestererer mig, her agter man mine Kundskaber og vilde inderlig gjerne beholde mig som jeg er uden videre Rejse. Her har jeg aldrig fölt at jeg arbejder for at leve, hvilket jeg alle Øjeblikke mærkede i Khavn. Her har jeg faaet Forlægger og Penge til for alle mine Forsög og Anmodninger om mange flere litterære Arbejder, end jeg har kunnet indlade mig paa; i Khvn maa jeg först have Penge af Regjeringen for at kunne kjöbe en Forlægger til et Arbejde, som har kostet mig flere Aars möjsommelige Samlen [prisskriftet]. Var jeg da ikke gal, og tre Gange gal om jeg forsmaaede Lejligheden til at udrette noget? som Verden ellers i Ro kunnet vente paa i 30 Aar til efter Nyerups Formodning og efter alt hvad Mennesker rimeligvis kunne forudse? [hentyder til den arnamagnæanske kommissions nølen med *sine* Eddaudgaver]. Jeg önsker derfor ikke at noget af det som hertil hörer var ugjort eller glemt, men hvis mine Landsmænd kunne for Alvor lægge mig dette til Last, da önsker jeg heller at omkomme i Ruslands Ørkener end nogensinde mer at se mit Fædreneland. Hvad skal jeg desuden tilbage? skal jeg hver Gang jeg skriver en Afh. först sulte imedens jeg arbejder, siden betle om Penge af Regjeringen til at faa nogen til at tage derimod men selv være lige saa rig efter som forud? Dette bringer mig stundom endnu paa den Tanke om det ikke var Pligt heller at före et virksomt, herligt og ærefuldt Liv endog hos sin Fjende heller end at sulte og sove sin Tid og Kraft bort hos sin Ven. Det synes som Forsynet, er der noget, umuelig kan have bestemt Livet dertil. Hvad tabte ogsaa Fædrenelandet ved mig, der er jo Bondeknolde nok tilbage!

Det er den næsten 30-årige Rasks svar på P. E. Müllers hårde og uretfærdige beskyldning om landsforræderi. I Danmark havde han ikke kunnet få, hvad han ønskede sig; i Sverige tilbød man ham ønskestillinger; han sagde foreløbig nej og foreslog en anden eller undgik at tage stilling til forslagene, fordi han, som det synes af brevet, vilde foretage sin rejse først (og så eventuelt håbede på en stilling i Danmark).

Hele denne episode afspejler sig i Rasks dagbog[19] på følgende måde:

Afzelius og mine andre Velyndere talte meget om at ville beholde mig i Sverrig enten ved det kongelige Bibliotek i Stockholm, hvor de isl. Håndskrifter

forvares eller som Professor ved Universitetet i Upsala; jeg svarte ikke synderlig hertil, men lod dem snakke. Dog havde jeg måskje antaget et af disse såre smigrende og fordelagtige Tilbud, hvis de havde arbejdet alvårlig på at sætte dem i Virkelighed, men det blev ved en utrolig Snakken derom og Rygtet udspredte sig til Lund og København fra hvilket sidste det forårsagede mig Ubehageligheder i Brevvekslingen med Bw. [ɔ: Bülow] og Prof. P. E. Müller, som allerede anså mig for Fædrelandets Forræder på samme Tid, som jeg af Mangel på Penge og Midler til at fortsætte Rejsen tænkte på at blive Bogtrykkersvend[20] og rejse som Svend.

Dette stykke i dagbogen kan iflg. retskrivningen i det ikke være nedskrevet samtidig med de begivenheder det handler om, men må være skrevet tidligst 1819. Hovedtanken i det, at Rask måske havde modtaget et af de fordelagtige tilbud, hvis ikke han havde fået hårde ord fra Danmark, bekræftes i et brev af 12.10.1818 fra Rask til P. E. Müller, hvor Rask i anledning af de svenske tilbud skriver: »dog vil jeg ikke gjöre mig helligere end jeg er men oprigtig tilstaa at jeg maaskje havde ladet mig overtale, hvis mine Velyndere i St. [ɔ: Stockholm] havde grebet Sagen an paa en anden Maade, neml. handlet mere, og talt og triumferet mindre i Begyndelsen, men dette krænkede min Natsionalfölelse, og gjorde snart min Beslutning aldeles urokkelig.« Hvorvidt det nu er P. E. Müllers beskyldninger i brevet af 6.5.1817 om landsforræderi, der har krænket Rasks nationalfølelse, eller om de svenske venner har hoveret sådan over muligvis at have erobret Rask for Sverige, at de har stødt Rask med deres udtalelser, er ikke til at vide ud fra dette brevsted; Rasks ønske har nok været, at P. E. Müller skulde tro det sidste, men iflg. dagbogstedet har det nok snarest været det første, og det bekræftes af et brev af 22.7.1830 fra Rask til den svenske biblioteksmand J. H. Schröder i Uppsala, hvem Rask tilbyder at købe nogle af sine håndskrifter på pali, singalesisk, tamulisk osv.; »men jag *önskar icke för mycket talat om det.* Det var kannhända egentliga orsaken att jag icke nu lefver i Uppsala, at Herrarne gjorde alltför mycket ord af sine afsigter förr än någon ting möjligtvis kunde afgöras, så att mina bekanta härifrån skrefvo mig till, om jag nu vore blefven en fäderneslandsförr. &c. &c. &c.«

Det ser altså af dagbogens senere end begivenhederne nedskrevne bemærkninger om dem ud til, at Rask, i modstrid med hvad han siger i det ovenfor citerede brev til P. E. Müller, virkelig har haft under overvejelse at modtage et tilbud om at blive i Sverige, altså dér få den ønskestilling, som han ikke havde kunnet opnå i Danmark; det vil

sige, at ønsket om en fast stilling for Rask stadigvæk rangerede over ønsket om at rejse til Kaukasus, og at han ikke vilde have haft svært ved at opgive rejsen, hvis han var blevet stillet over for et tilbud med realitetsindhold om at blive i Sverige, men tværtimod vilde have haft svært ved at sige nej til tilbuddet. Fra svensk side forelå imidlertid øjensynlig kun planer, som Rask endnu ikke har været færdig med at overveje, da de onde beskyldninger fra P. E. Müller satte ind; disse beskyldninger har gjort Rask klar over, at hvis han modtog en stilling i Sverige, vilde han dermed have forspildt enhver chance for at få, hvad han helst vilde have, en økonomisk betrygget stilling med tid til videnskabeligt arbejde i København, og derfor sagde han nej til Sverige, selv om han havde mest lyst til at sige ja og så eventuelt senere benytte sig af det svenske tilbud til at få en stilling i København, således som det skinner igennem i brevet af 29.5.1817 til P. E. Müller. Rasks standpunkt i dette brev, at ville sige nej til Sverige og fortsætte sin rejse, har sikkert ikke i realiteten været så fast, som brevet giver udtryk for; P. E. Müller har ved sine beskyldninger fået ham til at udtrykke det skarpere, end det var, fordi han *måtte* rense sig for landsforræderibeskyldninger, hvis han skulde gøre sig håb om at kunne vende tilbage til Danmark.

Rasks udtryk i brevet til P. E. Müller om at man i Sverige gerne vil beholde ham »uden videre Rejse« er sikkert dikteret af hans harme over, at han i København måtte vælge det næstbedste, nemlig at rejse, og det endda uden tilstrækkelige midler til at rejse for, og nu også i Sverige bliver tvunget til det af holdningen i København, stadigvæk uden at have fået penge; det er næppe dikteret af, at han følte lede ved rejsen som sådan. Det er der intet, hverken i dagbogen eller i brevene, der tyder på. Men foreløbig ønskede han ro og fred til at blive færdig med, hvad han havde begyndt på i Sverige, uden indblanding fra Danmark, og når han blev i Sverige så længe, var det for sine arbejders skyld og ikke for at forhale eller undgå afrejsen. P. E. Müller fortsatte sin prædiken om fædrelandskærlighed i et flg. brev (af 22.7. 1817), og i et brev af 29.12.1817 kommer også Bülow med patriotiske formaninger, men Rask var da forlængst igen indstillet på at rejse videre, om det så skulde være uden penge, som bogtrykkersvend. Da han så havde fået meddelelsen om professortitlen og det nye rejsestipendium, skrev han 23.1.1818 til P. E. Müller: »Jeg indser nok at mit Professorat er en Titel, og mit ny Stipendium et Palliativ[21], men det

förste forekommer mig alligevel saa ærværdigt og det sidste saa betydeligt, at jeg nu for det förste tilsidesætter alle andre Hensyn [formodentlig til egne arbejdsplaner] og forjager alle andre Fölelser end Glæde, Iver for Sagen, og Erkjendtlighed mod Hr. Prof. [dvs. ikke tænker på skuffelsen over og bitterheden mod København].« Tegn på påskønnelse fra Danmark betød altså temmelig meget for Rask. Han var vel heller ikke selv helt upåvirket af den alvorlige og angstfyldte patriotisme der greb mange i Danmark i tiden omkring de to store ulykker for landet i 1813 og 1814, og netop derfor ramte vel beskyldningerne om landsforræderi ham så forholdsvis hårdt.

Det er på baggrund af denne patriotisme, man må se P. E. Müllers og Bülows voldsomme reaktion på rygter om, at Rask vil blive i Sverige. Danmark befandt sig politisk i en situation, hvor det havde brug for alle sine dygtige mænd. Da Finn Magnussen i 1815 havde fået tilbud om at komme til Tyskland og hjælpe tyskerne med oldforskningen og oven i købet spekulerede på at få et værk trykt i Tyskland, skrev[22] Bülow til ham i patriotiske vendinger om at han ikke måtte svigte fædrelandet, dvs. han reagerede på samme måde – om end mindre heftigt – over for Finn Magnussen, som P. E. Müller i 1817 gjorde over for Rask. Set i belysning af Danmarks nødssituation på den tid er de ansvarsbevidste mænds patriotiske følelser og disses heftige udtryk ikke så umotiverede og hårde, som det ellers kunde synes, men alligevel hårde nok for dem, det gik ud over. Bülow hjalp ved økonomisk understøttelse Finn Magnussen til at blive hjemme, P. E. Müller kunde ikke rigtig hjælpe Rask til det samme, selv om viljen synes at have været god nok.

Hvad stillingen som islandsk litteratør i Sverige angår, havde Rask som ovenfor omtalt ikke fra starten af selv tænkt at få denne. Selv om han muligvis en overgang har følt sig fristet på grund af Eddaballaden i København, arbejdede han hele tiden under sit ophold i Sverige for at Árni Helgason skulde have den og havde allerede 9.5.1817[23] skrevet derom til Helgason, altså flere uger før P. E. Müller skrev om fædrelandsforræderi. Helgason svarede i et brev af 5.8.1817 (som Rask iflg. sin dagbog fik 19.10.1817), at han ikke var uvillig til at komme til Stockholm, og fra da af synes der at have været arbejdet videre med planen i Sverige. På den svenske ekstraordinære rigsdagssamling 20.11.1817–21.7.1818 blev der 5.1.1818 rejst forslag om indkaldelse af en islænding til Sverige til at lede udgivelsen af islandske

tekster; Jacob Adlerbeth, som stillede forslaget, havde spurgt Rask, om han ikke vilde komme tilbage og overtage stillingen, når han havde fuldendt sin rejse, men Rask svarede nej og arbejdede i øvrigt for sagen med henblik på Helgason som emne til stillingen; et anonymt skriftligt indlæg for sagen fra Rasks hånd i form af et brev til J. Adlerbeth findes i Kgl. Sv. Vitterhets- Historie- och Antiquitets-Academiens bibliotek i Stockholm i et hefte med titlen *Om J. Adlerbeths förslag vid Riksdag 1818 att till Sverige inkalla en lärd Isländare.* Rask argumenterer der for stillingens oprettelse, og brevvekslingen mellem ham og hans svenske venner under hans ophold i Petersborg vidner om hans store interesse for planen, som det desværre ikke lykkedes Adlerbeth at få ført ud i livet; det var altså ikke for sin egen skyld[24], men for Helgasons skyld, at Rask arbejdede for denne sag og ivrigt spurgte til den fra Petersborg.

I Petersborg opholdt Rask sig fra april 1818 til juni 1819, altså ca. 15 måneder ligesom i Stockholm. Dette lange ophold har dels sin forklaring i økonomiske, dels i andre ydre omstændigheder. Rask vilde have fortsat rejsen allerede juli 1818, men var forhindret i at gøre det på grund af uvished med hensyn til rejseplanen. I Petersborg havde han nemlig i mellemtiden fået adgang til den nødvendige litteratur om de kaukasiske sprog og havde indset, at en rejse til Kaukasus vilde være til ringe nytte for ham til udforskning af de indoeuropæiske sprogs slægtskabsforhold, fordi han ad litterær vej kunde konstatere, at af de mange kaukasiske sprog kun ossetisk var et indoeuroæisk sprog[25]. Samtidig havde han ved hjælp af litteratur, som han fik adgang til i Petersborg, konstateret, at det var i Indien, i sanskrit- og pali-sprogene, han skulde søge efter grundsproget for græsk og de andre indoeuropæiske sprog i Europa. Herom skriver han 11.6.1818 til P. E. Müller:

> Hvad nu min Rejse angaar, da gaar den formodentlig allerførst og meget snart til Astrakan i Tatariet, men derfra kan den enten a) gaa langs med det kasp. Hav, Kaukasus, Krim, igjennem Ungern og Tyskland eller b) igjennem Persien eller Chiva [i Turan] til Indien og navnlig til Ava [i Birma] paa hin Side Ganges, hvor Buddha's Religion, og Palisproget er herskende! Den første Rejse kan blive interessant, men tillige farlig og dyr og lede til lidet Resultat, mere end hvad jeg allerede har indset; den anden maa ufejlbarligen lede til Kilden til vor gamle hedenske Religion, og Sprog *(Sanskrit* og *Pali),* hvilke *begge* ingen i Evropa kan saavidt jeg formoder. *Buddhas Religionsbøger,* og *Vedaerne* ere ikke heller bekjendte i Evropa, her er et Maal at rejse efter og det et skjönt og stort, nyttigt for Videnskaberne og ærefuldt for Fædrenelandet!

Jeg föler ogsaa hos mig selv Kraft og Mod til at foretage den og Kundskab til at haabe et lykkeligt Udfald.

Rask fremsætter derefter de krav om forøgelse af rejsestipendiet, som den nye, udvidede rejseplan nødvendiggør, og anmoder om P. E. Müllers mening om sagen. »Jeg har nu êngang opofret mit Liv til denne Undersögelse og vilde gjærne gjöre det saa nyttigt (og ærefuldt!) som mueligt.« Rask foreslår altså selv at forlænge rejsen til Indien, men han måtte have godkendelse fra København af den nye rejseplan og vished om forøget rejsestipendium, inden han kunde rejse fra Petersborg. I P. E. Müllers svar af 21.7.1818 godkendtes den nye rejseplan, og der blev givet Rask tilsagn om forøget understøttelse; dette svar fik Rask midt i august 1818, men da kunde han ikke rejse, fordi pengeforsendelserne hjemmefra var udeblevet.

Mens Rask ventede på brev og penge fra København, havde han, som han selv siger i et brev af 28.9.1818 til P. E. Müller, arbejdet dag og nat med at studere sanskrit for ikke at komme uforberedt til Indien. I et brev fra Rasmus Nyerup af 27.8.1818 fik han så sept. 1818 meddelelse om N. Wallichs store donation til Universitetsbiblioteket i København af håndskrifter og trykte bøger på sanskrit, persisk og arabisk, deriblandt 3 sanskritgrammatikker og en ordbog; disse bøger muliggjorde studium af sanskrit i København, og Rask så heri en mulighed for foreløbig at vende tilbage til København. Efter at han i brevet af 28.9.1818 til P. E. Müller har omtalt, at han så ivrigt har studeret sanskrit, og at han i Petersborg har hjælpemidler dertil, som ellers kun findes i England og Indien, fortsætter han:

Jeg er kommen temmelig vidt med en dansk Sanskritgrammatik efter en ny Plan overensstemmende med min isl. og angels. Sproglære og tror at jeg i Vinter skulde blive færdig med den og en Læsebog med Ordregister, som kan trykkes med lat. Bogstaver da jeg har opfundet et nyt System at udtrykke de 50 Devanagarikarakterer med enkelte Bogstaver, hvoraf meget faa ere ny og alle bekjendte i andre evropæiske Sprog eller let erkjendelige, og jeg ser af min Prisafhandling at de allerfleste findes i Kjöbenhavn. Skulde det ikke være godt at rejse tilbage paa *êt Aar* for at benytte de nykomne Hjælpemidler og derpaa udgive disse to Sager, og siden gaa til Söes til Ostindien for at studere *Pali* og faa fat paa *Vedaerne* og *Buddhisternes Böger?!* Det vilde have den Fordel at Resultatet af mit hidtil værende Arbejde var sikret – og at jeg kunde före mit hele Apparat med mig som til Lands bliver mig umuelig efter den indskrænkede Rejseplan jeg er nöd til at tage. Men har Prof. allerede gjort for mange Anstalter efter min forrige Plan. – eller er Bülow derimod. – eller skulde den ny Rejse möde store Vanskeligheder; da vil jeg ikke tænke derpaa. Det er ikke Frygt for Livet, som

driver mig til denne Proposits, men en inderlig Tragten efter at udrette det meste og skjönneste, som mine Kræfter tillade.

I et brev[26] af 11.10.1818 skrev Rask også til Bülow om sin nye plan, og Bülow svarede i et brev[27] af 4.11., at han intet havde imod Rasks nye plan, men at afgørelsen tilkom P. E. Müller. Samtidig oversendte Bülow Rasks brev af 11.10.1818 til P. E. Müller med et brev[28] dateret 4.11.1818, hvori Bülow ligesom i sit svar til Rask udtaler, at det er P. E. Müller alene, der har afgørelsen. Da havde P. E. Müller allerede 30.10.1818 skrevet til Rask og afvist hans forslag, således at Bülows positive indstilling til Rasks planændring forblev uden indflydelse.

Inden Rask fik P. E. Müllers svar, havde han i et brev til ham af 12.10.1818 igen været inde på den nye rejseplan:

Jeg længes nu meget efter at se et Par Ord fra Dem om min sidste Plan, at gaa tilbage först paa et Aars Tid for at udgive en jævnförende Sanskritsproglære og Læsebog med Apparat, og derpaa til Indien til Söes... Man kunde ellers gjerne derfor lade denne Rejse gaa fort til de kaukasiske Egne eller Krim, og igjennem Ungarn, Wien, München (for Harmonia Cottonia's[29] Skyld) ti paa Meiland[30] (for Ulfilas) er der vel ikke at tænke (?!) Og til denne Tur vilde det Tillæg som De har haft den Godhed at söge for mig vist ikke af nogen skjönsom Mand ansees at være for overdrevet ej heller spildt... imidlertid overlader jeg Beslutningen i den hele Sag fuldkommen til Dem og Bülow; jeg skal ikke fattes til Udförelsen efter bedste Evne saavidt som Livet og Muligheden tillader:

ákattac vin	enn mèr hefir Óðinn
í Vana heimi	ætterni gefið,
er götu fyrir mèr greiði	svo hjartað dygði, danskt.

Jeg er ogsaa beredt til at tage hvilken som helst anden Vej hjem og til hvilken anden Tid det maatte foreskrives forudsat der er Haab om den indiske Rejse; ti man bör opofre det mindre Gode for det större. Dog behöver jeg höjlig Vinteren her, og vilde nödigst tage Sövejen siden efterdi der er intet at se eller lære, men over Königsberg kunde det for en Besparelses Skyld gjöres. Dog er det maaskje allerbedst at lade Turen gaa til Krim og Wien, omtrent efter förste Bestemmelse, og da beholde den indiske Rejse in petto til Sanskrit-sagerne ere udgivne. Der findes vel dog et Skriftstöberi i Khavn, hvor man kan faa tre fire ny latinske Figurer gjort?

Desværre fik P. E. Müller ikke dette brev, inden han 30.10.1818 skrev sit svar til Rask med afslag om ændring i rejseplanen; det er også tvivlsomt, om det havde ændret noget, hvis han havde fået det inden. P. E. Müllers svar var nemlig ikke dikteret af noget hensyn til Rasks arbejdsplaner, men hovedsagelig af egne prestigehensyn over for de bevilgende myndigheder:

Efter min Overbevisning maae jeg paa det Stærkeste fraraade den paatænkte Forandring [i rejseplanen]. De havde først givet mig Fuldmagt til at ansøge for Dem Understøttelse til en Reise over Petersborg til Caucasus, det var med Hensyn til den Reises Fremme at De just til den Tid udnævntes til Professor og erholdt kongeligt Stipendium; De tilskrev mig siden om en vel noget forandret men derhos udvidet Reiseplan, jeg ansøgte hos Directionen [for Universitetet og de lærde Skoler] om 200 Specier aarlig i to Aar, dette indstilles til kongelig Approbation i disse Dage... Des foruden erholder De i Kommission at kiøbe Manuskripter til Universitetets Bibliotheket paa Reisen i Indien for et Par hundrede Specier og nogle Bemærkninger desangaaende fra de orientalske Professorer. Dette Stipendium... er blot under den Forudsætning at De gaaer ind i Asien... Hvis De nu vender tilbage, eller ikke forlader Petersborg, er jeg i høi Grad compromitteret, som den der har debiteret det Usande for Kongen og Kollegierne [ɔ: Universitetsdirectionen og Finansdeputationen], og De selv i en endnu høiere Grad, som den der syntes ved falske Foregivender at ville tilvende sig en Understøttelse, han ellers ikke havde erholdt.

Desuden indvender P. E. Müller mod den ændrede plan, at Rask på det indeværende tidspunkt kan få den understøttelse, han ønsker sig, mens det er tvivlsomt, hvordan det vil være om et par år, samt at han heller ikke, hvis han rejste ad søvejen til Indien, kunde føre hele sit lærde apparat med, da han jo også skulde rejse inde i landet i Indien, selv om han rejste med skib dertil. P. E. Müller kommer endvidere i dette brev med en indvending imod, at Rask på sin rejse beskæftiger sig med at skrive bøger, idet han mener, at en rejsende på sådan en rejse skal samle materiale, som han senere kan benytte hjemme, i det hele taget »giøre det ude, han mindst kunde hiemme forrette«.

Men Rask var ikke nogen almindelig rejsende. Han rejste netop i sit studerekammer, dvs. han brugte rejsen til hovedsagelig at arbejde med de ting, som han vilde have arbejdet med hjemme. »Med sine Böger hos sig er den Lærde overalt i sit Studerekammer, uden dem er han som en Smed uden Hammer og Ambolt«, skriver han som svar på P. E. Müllers indvending i et brev af 27.11.1818, hvor han også beder P. E. Müller betænke, at hans rejse er lingvistisk, og at hans rejsebeskrivelse vil blive »en Grammatik (eller dog i den Art)«; derfor mener han, at det kan undskyldes, at han skriver bøger på rejsen. Sin rejses formål har Rask udtrykt meget tydeligt i et brev[31] til Rasmus Nyerup fra foråret 1819, efter at Nyerup havde bedt om efterretninger fra rejsen med offentliggørelse af disse for øje:

Min Hensigt er nemlig ene og alene at studere Sprogene, i deres forskjellige Bygning og mangehånde Forholde, for deraf at kunne dömme om Folkenes

Vandringer, Slægtskab og Oprindelse, især for såvidt de kunne anses for beslægtede med de nordiske eller indvirkende på dem. Dette Arbejde pålægger mig et möjsommeligt Studium af allehånde ellers fattige og næsten utilgængelige Kilder hjemme på mit Kammer. Man måtte gå en ganske modsat Vej for at samle Materialier til en god Lands- eller Rejse-beskrivelse.

Da Rask i okt. 1816 forlod København for at rejse til Kaukasus over Sverige, valgte han frit, fordi det var bedre end at blive hjemme, når han ikke kunde få den universitetsansættelse, han ønskede sig. I Sverige strammedes båndene om ham; han valgte at rejse videre under tryk fra Danmark, men han havde dog stadigvæk noget at rejse efter, idet han nemlig af hensyn til prisskriftets fortsættelse måtte skaffe sig oplysninger om de kaukasiske sprog. Da han havde fået disse oplysninger ad litterær vej i Petersborg, og da han ydermere dér fik hjælpemidler til studiet af sanskrit, som han allerede inden Sverigesrejsen, i vinteren 1815–16, havde haft opmærksomheden henvendt på, så var der i virkeligheden ikke mere for ham noget at rejse efter foreløbig, især ikke da der på grund af Wallichs donation til Universitetsbiblioteket nu var mulighed for at studere tre for ham vigtige sprog, sanskrit, persisk og arabisk, i København. Fra da af var rejsen i grunden kun noget Rask var tvunget til bl. a. på grund af P. E. Müllers angst for at miste sin prestige over for »Kongen og Kollegierne«.

Rask gik ind på det ubønhørlige krav uden at kny, vel fordi han ganske bestemt håbede så at få et indhold til professortitlen, når han vendte tilbage, og desuden var der jo palisproget, selv om det kunde have ventet til senere. Når han ikke desto mindre først kom af sted fra Petersborg 13.6.1819 skyldtes det pengemangel og ikke forsøg fra Rasks side på at udsætte eller opgive afrejsen. Han vilde være rejst marts 1819, men da endelig pengene kom, kom også tøvejret, og han måtte vente til vejene var fremkommelige. Da det endelig var tilfældet, havde han besvær med at skaffe sig rejseselskab, og til sidst opgav han det og rejste alene. På rejsen måtte han udstå mange strabadser og lidelser, og penge manglede han hele tiden; men han slap dog fra det med livet, om end ikke med helbredet i behold. Da han kom hjem i maj 1823, stod man ikke parat med en stilling til den tomme titel af professor, han havde fået inden afrejsen fra Sverige, og ikke engang en ansøgning fra Rask om en fast ansættelse, indsendt kort efter hjemkomsten, gav det ønskede resultat. Intet under, at Rask blev bitter og

resten af sit liv følte »Lede til alt det asiatiske«[32]. Den i 1816 ønskede Kaukasusrejse var i 1818 forvandlet til en påtvunget Indiensrejse, som inden afslutningen i 1823 havde bragt Rask megen møje og liden glæde; den attråede belønning, et professorat, fik Rask ikke før i december 1831, og det modtog han med ordene »jeg frygter det er for silde«. – Rask døde inden et år efter.

[1] i Nordisk Tidskrift IX (1933) p. 445–456. – [2] op. cit. p. 455. – [3] med henvisning til breve menes her overalt hvor ikke andet bemærkes henvisning til de trykte breve i Breve fra og til Rasmus Rask (ved Louis Hjelmslev) I–II, 1941. – [4] udhævet af Hjelmslev op. cit. p. 456. – [5] trykt i tidsskriftet Athene VI, 1816, p. 101–140 (februarheftet). – [6] Kungl. Bibl. Sth., Hammarskölds brefväxling vol. V. – [7] den omvandrende oldforsker M. F. Arendt. – [8] Rask og Finn Magnussen boede på det tidspunkt sammen på Regensen. – [9] jfr. Rasks udtalelser i brev til Afzelius af 18.4.1816 og i brev til Chr. Molbech af 21.4.1817. – [10] trykt i Breve I p. 193–194. – [11] KB Ny kgl. Saml. 2085 h 4°. – [12] KB Ny kgl. Saml. 2085 h 4°. – [13] Hjelmslev op. cit. p. 455. – [14] Rigsarkivet, Directionen for Univ. og de lærde Skoler, Forestillinger for 1816 nr. 521. – [15] KB Additamenta 86 4°. – [16] KB Additamenta 198 fol. – [17] KB MS phot. 69 4°. – [18] KB MS phot. 69 4°. – [19] KB Ny kgl. Saml. 389 ek 8°. – [20] jfr. en lignende udtalelse af Rask i brev til P. E. Müller af 23.1.1818. – [21] lægemiddel som fjerner en sygdoms symptomer, men som er uden indvirkning på dens årsag; in casu: stipendiet løser Rasks øjeblikkelige økonomiske vanskeligheder, men fjerner ikke disses årsag, mangelen på en ordentlig stilling i København. – [22] Bülows breve til Finn Magnussen i Rigsarkivet, Finn Magnussens Arkiv A 2. – [23] brevet er ikke bevaret, men det er omtalt Breve I p. 253. – [24] således Hjelmslev op. cit. p. 456. – [25] jfr. brev til P. E. Müller af 11.6.1818. – [26] brevet er ikke bevaret. – [27] Sorø akademis bibliotek no. 41 c; brevet er ved skrivefejl dateret 4. okt. – [28] KB Ny kgl. Saml. 3747 4°. – [29] codex monacensis af den oldsaksiske evangelieharmoni Heliand, som ellers kun kendtes fra codex cottonianus i British Museum, hvoraf stykker var udgivet af G. Hickes i Linguarum veterum septentrionalium thesaurus, 1703–05. – [30] i Milano fandtes de såkaldte codices ambrosiani af Ulfilas gotiske bibeloversættelse. – [31] Breve I p. 369. – [32] jfr. Breve II p. 75. – En lignende behandling af en tidligere rejseplan, se Marie Bjerrum: Hvorfor kom Rask ikke til Sverige i 1810? (Festskrift til Peter Skautrup (1956) p. 375–81).